

IS'HOQXON TO'RA IBRATNING "TARIXI FARG'ONA" ASARI XUSUSIDA

*Shaxnazarova Mehriqul Xusanovna, Navoiy Innovatsiyalar
universiteti mustaqil izlanuvchisi*

ABOUT ISHAQXON TORA IBRAT'S WORK "HISTORY OF FERGANA"

*Shakhnazarova Mehriqul Xusanovna, Independent researcher
at Navoi Innovation University*

О ПРОИЗВЕДЕНИИ ИСХАКХОНА ТОРА ИБРАТА "ИСТОРИЯ ФЕРГАНЫ"

*Шахназарова Мехригуль Хусановна, независимый
исследователь Навоийского инновационного университета*

<https://orcid.org/0009-0003-4600-2986>

e-mail:
mexriqulshaxnazarova@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada Farg'ona tarixining falsafiy talqini voqealarining o'zigagina e'tibor qaratibgina qolmay, balki tarix qanday shakllanganligi, o'ziga xoslik qanday shakllantirilgani, hokimiyat qanday faoliyat ko'rsatishi va insoniy vositaning ulkan miqyosdagi o'rni haqidagi kengroq ma'nolarni o'rganishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: tarixi Farg'ona, Buxoro, Qo'qon, tarix, iqlim, hunarmandchilik, savdo, madaniyat.

Abstract: In this article, a philosophical interpretation of Fergana history focuses not only on the events themselves, but also helps to explore broader meanings about how history is shaped, how identity is formed, how power operates, and the role of human agency on a grand scale.

Keywords: History of Fergana, Bukhara, Kokand, history, climate, crafts, trade, culture.

Аннотация: Философская интерпретация истории Ферганы в данной статье фокусируется не только на самих событиях, но и на более широких последствиях того, как формируется история, как формируется идентичность, как действует власть и какова роль человеческого фактора в больших масштабах.

Ключевые слова: историческая Фергана, Бухара, Коканд, история, климат, ремесла, торговля, культура.

KIRISH. Is'hoqxon To'ra Ibratning "Tarixi Farg'ona" asari o'sha davrning ijtimoiy-falsafiy qarashlarini yoritib beruvchi muhim tarixiy asardir. Markaziy Osiyodan kelgan tarixchi va ziyoli Ibrat ko'pincha mintaqaviy voqealarni batafsil bayon qilish bilan ushbu voqealarning kengroq oqibatlarini, jumladan, ijtimoiy dinamika, siyosiy kuch va falsafiy nutq haqida fikr yuritgan. Ibrat asari Farg'onada o'zi tasvirlagan davrdagi jamiyat tuzilishi haqida tushuncha beradi, islom boshqaruvi, qabilaviy tuzilmalar va mahalliy hukmdorlarning murakkab uyg'unligini ko'rsatadi. Uning asarlarida turli ijtimoiy tabaqalar, jumladan, hukmdorlar, olimlar va oddiy xalq o'rtasidagi

munosabatlar yoritilgan. Ibrat, shuningdek, siyosiy arboblarning xatti-harakatlarini tanqid qiladi, ko'pincha ularning harakatlarining keng jamoatchilikka ta'siri, jumladan, boshqaruv, adolat va soliqqa tortishning adolatligi masalalarini muhokama qiladi. Ibrat ijodida islom falsafasi va an'anaviy Markaziy Osiyo tafakkuri uyg'unligi aks etgan. U tez-tez taqdir, ilohiy iroda va inson vakolati kabi mavzularni muhokama qiladi, ular o'sha paytda islom falsafiy nutqida keng tarqalgan mavzular edi. Bundan tashqari, uning axloq, yetakchilik va axloqiy mas'uliyat haqidagi fikrlari klassik islom olimlari, jumladan, fors va turkiy an'analarning ta'sirini ko'rsatadi. "Tarixi Farg'ona" asarida Ibrat

o'z xalqi farovonligidan ko'ra shaxsiy hokimiyat va boylikni birinchi o'ringa qo'ygan siyosiy hukmdorlarni tanqid qilgan ko'rinadi. Uning ishi shafqatsizlik va adolatli yetakchilikning ahamiyati kabi mavzularga to'xtalib, boshqaruvning nozik tanqidini taklif qiladi.

MUHOKAMA. Uning yondashuvida ham nozik insonparvarlik mavjud bo'lib, u adolat, insof va ijtimoiy jipslikning muhimligini ta'kidlaydi. Uning farg'onaliklar haqidagi mulohazalari ko'pincha ularning matonatligi, donoligi va moslashuvchanligini ta'kidlab, ularni mintaqa tarixi va o'ziga xosligida markaziy o'rin tutadi. Is'hoqxon to'ra Ibratning "Farg'ona tarixi" asari O'rta Osiyo, xususan, asrlar davomida savdo, madaniyat va siyosatning muhim chorrahasi bo'lgan Farg'ona vodiysi tarixi va madaniy merosini o'rganishda hal qiluvchi asar hisoblanadi. Bugungi kunda ushbu ishning ahamiyatini bir necha jihatdan ko'rish mumkin. Ibrat tarixi XIX asrdagi Farg'onaning siyosiy, ijtimoiy va madaniy manzarasi haqida qimmatli ma'lumotlar beradi, bu esa Markaziy Osiyoning kengroq tarixini tushunish uchun juda muhimdir. Uning hisobi mahalliy boshqaruvning murakkabliklarini, turli etnik guruhlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni va hududni shakllantirgan mintaqaviy dinamikani hujjatlashtiradi. Farg'ona vodiysi va O'rta Osiyo xalqlari uchun Ibrat ijodi g'urur va madaniy o'zlikni saqlash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bu hozirgi avlodlarning o'tmishi bilan bog'lanishiga yordam beradi, davomiylik va madaniy meros hissini beradi.

Farg'ona vodiysi asrlar davomida turli muammolarga duch keldi, jumladan, geosiyosiy o'zgarishlar, mustamlakachilik ta'siri va hozirgi zamon ijtimoiy-iqtisodiy muammolari. Ibratning tarixi ushbu davom etayotgan muammolarni aniqlashga yordam beradigan va mintaqadagi hozirgi siyosiy va ijtimoiy munozaralar haqida ma'lumot beruvchi tarixiy asos yaratadi. O'rta Osiyo tarixini o'rganuvchi olimlar va tadqiqotchilar Ibrat ijodini ajralmas manba deb bilishlari mumkin. Bu bizning mintaqa tarixi haqidagi tushunchamizga ko'proq ma'lum bo'lgan rivoyatlardan tashqari chuqurlik qo'shib, hududni shakllantirgan ijtimoiy-siyosiy mahalliy nuqtayi nazarni taklif qiladi.

Is'hoqxon To'ra Ibratning "Farg'ona tarixi" asarida Farg'ona vodiysi va uning atrofidagi

viloyatlarga tegishli bir qancha geografik joy nomlari keltirilgan. Ba'zi asosiy joylarga quyidagilar kiradi:

Farg'ona – hozirgi O'zbekiston, Qirg'iziston va Tojikistonda joylashgan, tarix atrofida aylanadigan markaziy mintaqa. Vodiy qishloq xo'jaligidagi ahamiyati va tarixiy ahamiyati bilan ahamiyatlidir.

Andijon – Farg'ona vodiysidagi tarixiy va madaniy ahamiyati bilan mashhur yirik shahar. Ko'pincha mintaqadagi savdo, ma'muriyat va siyosiy voqealar kontekstida murojaat qilinadi.

Qo'qon – Qo'qon xonligining markazi bo'lib xizmat qilgan shahar. Bu ish davrida O'rta Osiyodagi yirik siyosiy va madaniy markazlardan biri bo'lgan.

Toshkent – O'zbekistonning poytaxti bo'lib, o'sha davrda mintaqaning keng siyosiy manzarasidagi ahamiyati tufayli tez-tez tilga olinadi.

Samarqand – Markaziy Osiyodagi yirik tarixiy shahar, madaniy va ilmiy markaz sifatidagi tarixiy ahamiyati tufayli tez-tez tilga olinadi.

Buxoro – Markaziy Osiyodagi yana bir muhim tarixiy shahar, u o'zining siyosiy, madaniy va diniy ahamiyati bilan tez-tez tilga olinadi. Bu joylar Is'hoqxon to'ra Ibrat Farg'ona vodiysi tarixi, siyosati va ijtimoiy-madaniy kontekstini o'rganishda so'zlagan kengroq tarixiy rivoyatning bir qismidir. Rivoyat mintaqadagi turli xonliklar va imperiyalar tarixi bilan uzviy bog'langan. Is'hoqxon To'ra Ibratning "Farg'ona tarixi" asarida viloyat tarixi, madaniyati, Farg'ona ichidagi shaharlarning iqlimi va turmush tarzi haqida batafsil ma'lumot berilgan. Ibratning asarlari asosan tarixiy voqealar va siyosiy voqealarga qaratilgan bo'lsa-da, biz uning ta'riflaridan bu mintaqadagi shaharlarning ba'zi muhim xususiyatlarini aniqlashimiz mumkin.

Qo'qon, Andijon va Marg'ilon kabi shaharlarni o'z ichiga olgan Farg'ona vodiysi o'zining mo'tadil kontinental iqlimi bilan mashhur. Yoz juda issiq bo'lishi mumkin, harorat 30 ° C (86 ° F) dan yuqori, qish esa sovuq bo'lib, ko'pincha sovuqdan pastga tushadi. Bu iqlim aholining turmush tarzini shakllantirishda, qishloq xo'jaligi, me'morchilik va kundalik faoliyatga ta'sir qilishda katta rol o'ynaydi.

Qo'qon: Ibrat qamrab olgan davrda Qo'qon muhim siyosiy va madaniy markaz bo'lgan.

Shaharning turmush tarzi o'zbek, tojik va rus ta'sirini o'zida aks ettirgan, chunki u savdo, ma'muriyat va madaniy almashinuv uchun muhim markaz bo'lgan. Arxitekturada katta masjidlar, madrasalar va karvonsaroylar mavjud edi. Issiq yoz soyaga, suvni boshqarishga va kechqurun ijtimoiy tadbirlarga e'tibor berishni anglatardi.

Andijon: Farg'ona vodiysining sharqiy qismidagi muhim shahar bo'lgan Andijon qishloq xo'jaligi, xususan, paxta va ipakchilikning gullab-yashnashi bilan mashhur edi. Bu yerning iqlimi ma'lum darajada Qo'qonga o'xshaydi, yozi issiq va quruq bo'lib, iqtisodiyot va ijtimoiy hayotga o'z ta'sirini o'tkazdi. Ibrat davrida Andijonda savdogarlar, hunarmandlar va dehqonlar yashab, uning gavjum turmush tarziga hissa qo'shgan. Shahar jamiyatning madaniy tuzilishida muhim o'rin tutgan boy musiqa va she'riyat an'alariga ham ega edi.

Marg'ilon: Marg'ilon o'zining ipakchilik sanoati, xususan, mashhur Farg'ona vodiysi ipak ishlab chiqarishi bilan mashhur edi. Shaharda hunarmandchilik madaniyati yuksak darajada rivojlangan bo'lib, odamlar to'qimachilik sanoatida mehnat qilib, chiroyli matolar ishlab chiqargan. Ipak qurtlarini qo'llab-quvvatlaydigan tut daraxtlari kabi mahalliy resurslar bu sanoatga iqlim ta'sir qilgan bo'lardi. Marg'ilonning turmush tarzi hunarmandchilik, savdo-sotiq va bozor ayirboshlashga qaratilgan edi.

NATIJALAR. Ibrat ijodida tilga olingan shaharlarning umumiy turmush tarzi qishloq xo'jaligi hosildorligi, hunarmandchilik va savdo-sotiqning uyg'unligini aks ettiradi. Ijtimoiy tuzilma iyerarxik bo'lib, islom madaniyati va mintaqaviy an'analarning kuchli ta'siri ostida edi. Shaharlar ko'pincha ta'lim, san'at va diniy bilim markazlari bo'lgan, ayniqsa madrasa va masjidlar mavjud edi.

Iqlim mintaqaning qishloq xo'jaligi amaliyotlarining aksariyat qismini shakllantirdi va issiq yozda boshpana va salqinlikni ta'minlashga qaratilgan me'moriy uslubga ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, Ibratning "Farg'ona tarixi" asari nafaqat mintaqa tarixining muhim qismini saqlab qolgan, balki Markaziy Osiyoning o'ziga xosligi, rivojlanishi va muammolari haqidagi zamonaviy munozaralarga o'z hissasini qo'shishda davom etuvchi asosiy matn bo'lib qolmoqda. Ibratning "Tarixi Farg'ona" shunchaki tarixiy hikoya emas, shuningdek, jamiyat, boshqaruv va yetakchilikning axloqiy asoslari haqidagi falsafiy sharhdir. U o'sha davrdagi Markaziy Osiyo tafakkurining murakkabligini aks ettiradi, islom falsafasi elementlarini mintaqaning ijtimoiy-siyosiy voqeligi haqidagi chuqur mulohazalar bilan uyg'unlashtiradi. Farg'ona iqlimi dehqonchilik, savdo-sotiq va hunarmandchilik bilan shug'ullanadigan turmush tarzini shakllantirdi, boy madaniy va intellektual hayot islom an'alariga asoslangan edi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shavkat Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz// Namangan viloyati saylovchilar vakillari bilan uchrashuvdagi nutq. -Toshkent:O'zbekiston, 2017.-B.73
2. Ibrat, Is'hoqxon to'ra. Tanlangan asarlar - T.: Ma'naviyat, 2020.54-58 bet.
3. Is'hoqxon to'ra Ibrat hayoti va adabiy faoliyati/Ozodaxon Boltaboyeva Namangan:Arjumand Media, 2021.-109 bet.
4. Is'hoqxon Ibrat. G'azallar, ilmiy va ma'rifiy maqollar, tarixiy asarlar. Qayta nashr, 2024-yil. Zabarjad Media, 2024.-77 bet.

